

Таранець В. Г.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету

ВЕЛЕСОВА КНИГА (ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ). Частина 2

Анотація. У статті розглядається походження імені праотця слов'ян *Ора*, поширення кореня *or-* у других онімах, відміченого як слов'янська ознака порівняно до іє. **ar-*.

Ключові слова: слов'яни, Велесова книга, першопредок *Ор*, походження імені, розвиток іє. **ar-* > псл. **or-*.

Постановка проблеми. *Походження імені праотця слов'ян Ора*¹ Раніше було зазначено, що тексти «Велесової книги» відображають великий обсяг часу історії слов'ян, починаючи з періоду зародження і перебування їх у межах арійського етносу (IV тис. до н. е.) і до епохи заснування Київської Русі. З різними періодами життя слов'ян пов'язано зародження етнонімів, теонімів, антропонімів, які трапляються в текстах «Велесової книги» і які будуть розглянуті нами в подальшому матеріалі. Надзвичайно часто зустрічається в них ім'я праотця *Ора*, з аналізу якого починаємо це спостереження.

У «Велесовій книзі» вжито 24 словоформи зазначеного імені, корінь якого *or-* виконує в основному називну функцію. Згідно з текстами «Велесової книги» відповідне ім'я *Ор* відноситься до наймення людини, яка започаткувала рід слов'ян (д. 4-Г; д. 8). Подібне розуміння було типовим для давніх племен і знаходило відображення в їхніх легендах, оповідях, епосах. До свого першопредка *Латіна* (*Latinus*) відноситься походження латинян, давніх греків представляє прародитель *Еллін* (Ελλην) або *Грек* (Γραικός), у скіфів першопращуром був *Таргітай*. Аналогічно в текстах «Велесової книги» ім'я *Ор* виступає як наймення першого князя, старшого серед інших у родословній слов'ян. Звернімося до смислового наповнення цього імені в текстах «Велесової книги».

В одному із текстів (д. 2-А) вказується на те, що праотці на чолі з отцем *Орем* повели свою худобу до землі руської. Його старшинство підкреслюється іменем *СТАРОТЕЦЬ* (д. 4-Г). *Ор* має трьох синів: *Кия*, *Щека* і *Хоріва*, які започаткували племена: *руськоланів*, *венедів* і *борусів*.

В іншому місці (д. 6-В) автор «Велесової книги» проводить зв'язок «від отця *Ора* до *Діра*», тобто вважає *Діра* його потомком. При *Орі* рід слов'янський був єдиним, а при його синах він розділився спершу на два роди – *венедів* та *руськоланів*, які у свою чергу знову поділилися, виділивши *борусів*, які далі ділилися і так дійшло до десяти (д. 8).

У тексті (д. 10) отець *Ор* разом із синами пов'язується зі своїм попередником богом *Богумиром*. *Богумир* та

його дружина по *Славуна* мали трьох дочок і двох синів (д. 9-А), які женилися на земному терені. Від дочок походять три роди: *древляни*, *кривичі* та *поляни*, а від синів *Севи* та молодшого *Руса* започаткувалися *сіверяни* та *руси*. Цікаво зазначити, що Бог *Умир* (*Ūmir*) неодноразово згадується в германському епосі «Старша Едда», де він виступає першопредком при сотворінні світу і є богом предків-велетнів [20]. Наймення *Богумир* (Бог *Умир*) та *Ūmir* свідчать про близькість у давнину язичницьких витоків у слов'ян та германців, що підтверджує також відому в мовознавстві тезу про існування слов'яно-германо-балтійської мовної єдності (А. Шлейхер, Т. Лер-Сплавинський, В. Георгієв, А.П. Непокупний, В.І. Карабан). Взагалі-то про деяку спорідненість атрибутів язичництва в германців та слов'ян була в нас мова в іншому дослідженні [17, с. 217–236].

Ор має також зв'язки з *Перуном* (д. 24-В), який кував мечі для *Ора* і давав йому настанови, які той передавав іншим слов'янським отцям (князям). Вказівка на те, що *Перун* (Бог грози й блискавки) був старшим за *Ора* свідчить також про давні часи його існування, і в цьому місці може йти мова про спорідненість *Перуна* з божествами у інших народів-язичників. Із досліджень відомо, що цей бог був «спільним нащадком древніх індоєвропейських традицій» [5, с. 4]. Бог *Грози* виступає під назвами, представленими в писемних пам'ятках: псл. *Perunь*, лит. *Perkūnas*, лтс. *Pėrkōns*, прус. *Perkuns*. Про поширеність *Перуна* в слов'ян свідчить назва міста *Prenzlau* в Німеччині в Укермарк, що значить «*Перунови слов'яни*». Згодом *Перун* стає кумиром воїнів та князів, як, наприклад, у Київській Русі, де він серед інших слов'янських божеств займав пошановане місце на одному з київських пагорбів.

Першопредок *Ор* контактує з іншими божествами, до яких належать *Дажбог*, *Влес*, *Хорс*, *Яр* та інші (д. 4-Г). Очевидно, що *Ор* виступає ніби посередником між племенами слов'ян та світом богів, від яких залежало життя всіх земних. Він виступає напівбогом і є міфічною особистістю, а з іншого боку, *Ор* втілює в собі реальні сторони життя слов'янських племен. Саме в такому вигляді, вважаємо, зароджувалися в народів божества: їх шлях пролягав у напрямі від людини через посередництво напівбога/напівлюдини і далі у сферу небесних сутностей, які вже сприймалися земними людьми як всесильні та безсмертні. Таке розуміння людиною обоготворення засвідчено в культурі шумерів, де відображено найдавнішу ступінь означеного шляху *людина* → *напівбог* → *бог* [8] та в епосах Гомера «Іліада» та «Одіссея». При такому тлумаченні *Ор* виступає напівбогом, який опікується долею

¹ Продовження, початок у: Науковий вісник МГУ, вип. 9

слов'ян-русів. Отець *Op* - також духовний наставник і по-радник для слов'ян, зі своїми людьми він ходив на нові землі (д. 35-А).

Op приймає також заповіти бога *Сварга* і передає їх своїм одноплемінникам (д. 25). Праотець радить синам очолити свої роди і бути в єдності (д. 26). Сини пішли на південь і захід, *Кий* поставив град, ім'я якому *Київ* (д. 31).

Отже, згідно з текстами «Велесової книги» отець *Op* є напівбогом і виступає намісником слов'янських богів на землі, він старший із слов'янських князів, їхній **першопредок**. Автор «Велесової книги» підкреслює, що всі назви слов'янських богів суть один *Бог*, проте сам *Бог*, як свідчать тексти, представлений у багатьох іпостасях, що виражають ту чи іншу рису єдиного Божества. Таке розуміння Бога є типовим для давніх племен у час їхнього язичництва. Так, германський бог *Одін*, ім'я якого значить «єдиний, один», згідно зі «Старшою Еддою» мав багато різних наймень, що відображали різні особливості цього бога: його характер, зовнішність, функціональне навантаження [13]. У давньогрецькій міфології головним із богів-олімпійців виступає *Зевс*, відомий також під іменами *Діас*, *Горкий*, *Ксеній*, *Геркей*, *Гелленій* та іншими [15, с. 108–110]. Різні наймення свідчать про характерні риси цього бога.

Виходячи із вищезазначеного, можна прийняти, що праотець *Op* продовжив родословну попереднього етносу, який започаткував слов'янські племена, і, очевидно, це ім'я *Op* є спорідненим із найменнями його предків. Цими предками були *арії* (індоєвропейці). Наймення останніх нами детально розглядалися раніше [16], згідно із чим етнонім мав первинно вигляд іє. **k^wer-* зі значенням «скотарі/землероби», а потім етнос розділювався, і утворилися дві фонетично споріднені форми, які позначали кожний з етносів, отримавши смисл: іє. **k^wer-* «скотарі; воїни» та іє. **k^wel-* – «землероби». Очевидно, що родоплеменний зв'язок князя *Op* своїм іменем нагадує ранішню форму *аріїв* у вигляді **k^wer-* > **âr*. Цю сторону спорідненості розглянемо детальніше, виходячи із різноманітних варіантів вживання зазначеного наймення в текстах «Велесової книги».

У досліджуваній «Велесовій книзі» неодноразово зазначається, що батько *Op* разом із праотцями «худобу повели» (д. 2-А/ СКЪТІ ВЪДША), в іншому місці «отець *Op* і одвів отари свої» (д. 35-А/ ОЦЦ ОРЕІ ОДВЕЖДЕ СТАДЪ), до князя *Кисько* звертається *Op*: «Давай об'єднаємо в одне віви свої та худобу» (д. 35-А/ І ТАКВО РЕЩЕХОМ ІЖЪ ПЛЕМЕНО ІЕ І ДАХОМЪ ОВНА СВА А СКУТІА ДО НЪ). З іншого боку, у слов'ян згадується *Землебог* (д. 36-А/ ЗЕМЬБОГ), «Дажбожі внуки, улюбленці божеські, божі скорі рала ви впевнено тримаєте в десниці своїй» (д. 3-А), «настала велика біда: жнива наші спалені» (д. 6-А), «то *Влес* учив праотців наших землю ряяти і зерно сіяти, і жати віна-віночі на полях жнивних, і ставити *Снопа* до огнища...» (д. 8 /2/). Зазначені й інші місця в текстах «Велесової книги» свідчать, що господарство русів, про яке пише автор, включало в себе скотарство та землеробство, можливо, з деякою перевагою першого. Одна і друга сфери занять русів відображала вихідну мовну парадигму, що бере початок від часу існування *арійського* етносу, а також формувала відповідне соціальне угруповання. Останнє породило також той та інший тип племені: з переважаючим скотарським елементом чи землеробським. Як уже говорилося вище, для перших домі-

наною виступає лексема з коренем іє. **k^wer-*, для других – іє. **k^wel-* [17, с. 22–83]. Наше спостереження свідчить, що *руси* займалися як землеробством, так і скотарством, а це дозволяє вбачати в текстах реалізацію лексичної парадигми двох типів: іє. **k^wer-* «скотарі» та **k^wel-* «землероби». Наприклад: *ратай*, *рать*, *Хор*, *орь* «кінь», *орати* (діал. укр. *горати*, *ворати*), *вирій*, з іншого боку: *селяни*, *поле*, *Велес*, *воли* та інші. Перевага землеробства в слов'ян і його розширення на сприятливій для цього території, де закріпилися *руси* та інші східнослов'янські племена, поступово привела також до відповідного соціального та культурного розвитку. Основний корінь іє. **k^wel-* у парадигмі мови слов'ян утворив лексеми типу: *коло*, *Коляда*, *калина*, *село*, *поле*, *колуни* та інші, які засвідчені в текстах «Велесової книги» і на яких зупинимось пізніше.

Таким чином, суть отця *Op* у «Велесовій книзі» включає в себе давніший **арійський**, вихідний, елемент і новий, зароджуваний, що знайшов відображення в історії **слов'янських** племен, зокрема русів. Визначення змістовної частини наймення *Op* дозволяє перейти до його формальної сторони і розглянути фонетику цього імені, засвідчену в текстах «Велесової книги».

У текстах ім'я *Op* складають різні варіанти його вживання, серед них: *Opie*, *Opey*, *Opeo*, *Ope*, *Opea* та інші. У більшості випадків в анлауті слова реалізується лабіальний голосний заднього ряду |o|. Велика частота вживання одного й того ж голосного свідчить про його сильну фонетичну позицію, яку можна вважати місцем реалізації словесного наголосу. Наявність початкового |o-| свідчить про його попередній лабіальний приголосний [14, с. 79], що дозволяє передбачити зазначений вище корінь **k^wer-*. З останнім пов'язана група слів зі значенням «арій», як, наприклад: дінд. *ârya-*, ав. *airya-* «арій», дгр. *Arēios* «бог війни» в Древній Греції (раніше «бог бур і гроз»), хет. *ârya* «вершина, скеля, гора» [4, с. 84; 16, с. 27–29].

Як зазначає А. Мейє, у доісторичну епоху слов'янські мови не розрізняли тембр голосних |a| та |o|, усе ж у словах іє. походження давнє **â* передавалось через псл. **a*, як, наприклад, суфікс імен-діячів на *-arjъ* походить із гот. *-âreis*, лат. *-ârius* [12, с. 44] (порівняємо: укр. *плугатар*, *вівчар*, *столяр*). Водночас псл. **|o|* відповідає **|a|* в інших мовах (порівняємо: *осель* та гот. *asilus*, *моноръ* та іран. *tapara*) [12]. Таким чином, іє. корінь **âr-* закономірно перейшов у праслов'янську спершу в **ar-*, а потім в *or-*, тобто фонетично ім'я *Op* відповідає за своїм походженням вихідному іє. **âr-* зі значенням «арій». Очевидно, що первинною в імені *Op* є семантика «арій», або вірніше «арій-слов'янин», що започаткував рід слов'янський.

Різні часові нашарування, як свідчать тексти «Велесової книги», привели до вживання інших варіантів написання імені *Op*, зокрема в анлаутній позиції. Один із варіантів представлений у вигляді ОРЕІ (д. 35-А), у якому в анлауті наявна сполука |oe-|. У цілому зазначена форма вжита в контексті «*прийшов до них отець Op*». Порівняно до губного задньоязикового |o-|, що є типовим для імені *Op*, варіант |oe-| являє собою делабіалізований |o| і належить до звуків переднього ряду. Подібна зміна якості голосного – перехід із заднього ряду в передній – засвідчується, наприклад, у давньоукраїнських діалектах: бойк. *яблико* (укр. *яблуко*), лемк. *біво* (укр. *було*) [11, с. 91, 104; 17, с. 288, 291]. Особливо чітко це явище проявляється в

слов'янських мовах після йотованого [j], коли, як зазначає А. Мейє, «всяка проста голосна заднього ряду змінилась у відповідну голосну переднього ряду», наприклад, $o > e$, $y > i$ та інші [12, с. 95].

Ю. Шевельов, досліджуючи українські діалекти в історичному розвитку, свідчить «просунення вперед і знеогублення **u**», який належить до голосних заднього ряду [18, с. 761]. Сам процес мав вигляд $u > \ddot{u} > i$, у результаті якого утворився передньоязиковий [i]. Останній іноді позначався буквою **ю**, наприклад: *хют* «хіть», *ремеслюм* «ремеслам» [18, с. 762]. Поява голосного [i] на місці [ü] ($i < o$) засвідчується в 1653 році, проте вчений зазначає, що в запозичених словах дані переходу $u > \ddot{u} > i$ історично відображають усі його етапи вже в давньоукраїнський період (середина IX – кінець XIV ст.), наприклад: *вірмен*, *вістар* [18, с. 764, 766–767].

Для слов'янських мов характерною була зміна дифтонга [oi] у монофтонг [ö > i] [3, с. 52]. Аналогічна зміна відбулася відносно другого лабіалізованого іє. *|ü|, який у слов'янських мовах відобразився спочатку через редукований заднього ряду [ь], а потім, втративши огубленість, перейшов через дифтонг [ьi] в голосний [ь], що позначається у вигляді **у**. Наприклад, іє. **sünü* > псл. **synь* 'син' [3, с. 54], або в текстах «Велесової книги»: (д. 6-Д) СОІНА (|убив| сина), СОІН (сина), (д. 23) ПАРУНЕ СЫНЫ (Перуна сину), (д. 25) СЫНЫ СТВАРЕГО (сину Творця). Зміна |oi| > [ьi] > [ь] показала поступове пересування голосного заднього ряду до переднього, а також зображення нової якості звуку в його написанні **ы**.

Подібні зміни мають місце і в неслов'янських мовах, зокрема в німецькій і її давніх діалектах, коли розвиток варіанту |o| привів до зародження нової фонемі в сучасній німецькій мові: $\hat{o} > \text{æ} > \ddot{o}$ (двн. *scōni* > свн. *schoene* > нім. *schön* 'гарний'), те ж і щодо змін: $\hat{u} > ui > \ddot{u}$ (двн. *hūsir* > свн. *hiuser* > нім. *Häuser* 'будинки' [9, с. 131].

Таким чином, по відношенню до розвитку голосних заднього ряду в різні періоди існування української мови висновуємо такі деривати звукових змін:

іє. **â* > псл. **a* > **ô* > слав. /oi/ > д.укр. /i/,
іє. **û* > псл. **ū* > слав. /oi/ > д.укр. /ьi/ (ь/и).

На шляху до витворення в зазначених змінах голосного [i] в діалектах української мови зустрічаємо дифтонги чи дифтонгоїдні сполуки типу [ьi], [oi], [ьi], [ei]. Така різноманітність має місце також у текстах «Велесової книги», про що буде засвідчено пізніше. Тут лише зазначимо, що наявність у «Велесовій книзі» в споріднених словах написання *ѣ-іе-е-і*, як писав Б. Яценко, «можна пояснити лише тим, що вони виникли в різні періоди побутування і копіювання пам'ятки і не можуть бути віднесені тільки до IX ст.» [2, с. 168].

Подібний до розглянутого вище варіант написання, відмітний від наймення *Op*, засвідчено також у вигляді ОІРЯН (д. 5-а). Фонетично початкове |oi-| не відрізняється від вищерозглянутого делябіалізованого і відноситься до голосних переднього ряду. Зазначену форму вжито в контексті зі значенням «Щек – од оріян був він», де ОІРЯН являє собою антропонімне утворення (а не ім'я *Op*) і позначає плем'я *оріяни*. Оскільки князь Щек згідно з текстами «Велесової книги» був сином отця *Ора* (як і Кий та Хорів), то етнонім *оріяни* також пов'язаний з іменем *Op*. Можна допустити, що ім'я *Op* і також *оріяни* прямо

відображають етнонім *арії*. Це припущення знайде підтвердження нижче при аналізі інших варіантів написання імені *Op*.

Виходячи з попереднього, зазначимо, що хоча в текстах широко подано розуміння того, що праотець *Op* породив синів, які започаткували слов'янські племена і серед них *русів*, усе ж наймення *Op* фонетично ближче до етноніма ОІРЯН (д. 5-а), ніж до *руси*. Останнє в такому вигляді з'явилося значно пізніше вжитку імені *Op*, хоча ці оніми є спорідненими. У тексті (д. 8) зустрічаємо вираз: ОСЬПОМЫНЬМО О ТЪ ЯКООБ ОЦЕ ОРЕИ ЕДИН РОД СЛАВЕНЕ, який перекладається: «Згадаймо про те, як при отці *Opію* єдиний рід слов'янський був». Тобто, при *Opіі* слов'яни були єдиним цілим. Таке тлумачення відповідає істинному положенню речей і свідчить, що не тільки *Op*, а і його сини – *Кий*, *Щек* і *Хорів* представляють аріїв-слов'ян.

Повернімося до фонетичного аналізу варіантів імені *Op*. Окрім зазначених вище відхилень від початкового |o-|, в анлауті зустрічаємо також такі форми написання цього імені: И РЪКША ИРЪИ (д. 38-А), де на початку лексеми *Op* реалізується голосний переднього ряду [i], у тексті перекладено «і сказав *Ірій*». Інша форма ИРЪИ також має початковий [i] в контексті «і сказали *Іру-отцю*», те ж саме маємо в записі: СЫНИ ИРЪОВА (д. 38-А), що значить «[з] трьома синами *Оровими*». Походження початкового [i-] може бути, ймовірно, від дифтонгу типу [oi], тобто фонетична зміна мала вигляд /ô > oi > i/. Такого типу перетворення характерне для окремих слов'янських мов, зокрема полабської, лужицьких, української, словінської, для яких у славістиці передбачається перехід давніх псл. *ô/*ê > і через дифтонги [17, с. 160–170]. Семантично зазначені вище імена з початковим [i-] виглядають тотожно з антропонімом *Op*, що дозволяє передбачити у випадках написання цього імені з |o-| або з [i-] як такі, що відносяться до різних епох: більш ранньої з формою на |o-| та пізнішої, коли через посередництво /oi, oe/ з'являється [i-]. Зазначений фонетичний процес, який у слов'янських мовах відображає різну хронологію, свідчить про те, що тексти «Велесової книги» мають не тільки різний зміст, а, що суттєво, передають **різночасовість**, засвідчену також і в мовному відображенні. Тобто, автор «Велесової книги», на нашу думку, чітко передавав зміст та форми, що відповідали тій чи іншій епосі.

Отже, розглянуте вище явище делябіалізації у вигляді /ô > oi > i/ заключає в собі два етапи фонетичної зміни: перший із них свідчить про утворення дифтонгу і тим самим про зміщення голосного в напрямі переднього ряду (характерного, наприклад, східнослов'янським мовам), а другий констатує утворення голосного [i] – типового показника української мови. Зазначений фонетичний процес повністю чи частково відображений у різних словоформах тексту «Велесової книги», а не тільки наймення *Op*. Так, у текстах (д. 1) зустрічаємо написання СТАРОІ ЧАСОІ (старі часи), МОІ (ми), ЕСЬМОІ (єсь ми), СТОІДІХОМСЯ (стидаємося), ТОІЯ (той), НОІ (нас), ПРАЩУРОІ (пращурів), ВОІРЕЩАІ (дорікають), ДОСТОІПІ (достойні), БОІПІ (бути).

Таким чином, у текстах «Велесової книги» присутні нашарування різних епох, різночасовість яких проявилася особливо чітко в реалізації різноманітних форм одного й того ж слова, що притаманно певним періодам його роз-

виту. У результаті цього, як зазначалося вище, у написанні відбулося суміщення різних діахронічних ознак слова, що суперечить існуванню мови одного синхронічного зрізу в текстах «Велесової книги». Такий текст не відображає якусь одну мову, так як у її формальній реалізації присутні словоформи різних епох, споріднені з формами багатьох діалектів та мов.

Отже, ім'я *Op* споріднене як за формою, так і за значенням із термінами *арії* та *боруси, руси* і тим самим уособлює в собі зв'язок із попереднім арійським етносом та наступною слов'янською спільнотою. Окрім вищезазначених випадків, це підтверджується також вживанням імені *Op* в окремих контекстах із голосним [a-]. Так, у «Велесовій книзі» зустрічаємо сполучення лексем (д. 31) ОД ЗЕМЕ АРСТІЙ, де АРСТІЙ розпадається на морфеми: АР- (корінь), -СТ- (суфікс) та -ІЙ (флексія). Корінь прямо співвідноситься з іє. **âr-* (порівняємо: дінд. *ârya-* «арій»), суфікс -СТ- омонімічний до /-ск-/ з посесивним значенням (суфікс під впливом Трипільського субстрату змінився в напрямі -ск > -ст), а флексія, що походить із псл. **-jъ* (порівняємо: д.болг. *novъjъ/novajego* [19, с. 128]) вказує на знах.-род. відм. одн. Відомо, що в давнину в слов'янських мовах знах. і род. відмінки однини, що вказували на живі істоти, співпадали [7, с. 30]. Цей морфологічний процес «спостерігається в усіх слов'янських мовах» [7, с. 31]. Вважаємо, що слово АРСТІЙ є відіменним прикметником, і приведені вище словосполучення необхідно перекласти «із землі **арійської**», а не «із землі **оріїв**», як зустрічаємо в сучасних перекладах.

Наступна лексема також етимологічно близька до імені *Op*, вона з початковим [a-] представлена в цьому ж тексті (д. 31) у сполученні: ТАМО РЪЩЕ ОТРЩ ГЛС АРІУВ, у якому засвідчено АРІУВ у вигляді двох морфем: кореня АР- та суфікса -ІУВ. Очевидно, що корінь пов'язаний із семантикою «арії», а суфікс має посесивне значення і вказує на множину род. відм. Подібний суфікс у вигляді -ъви в наз. та знах. в. множини зустрічаємо в іменників жін. роду з основою на -й [19, с. 102]. У цілому зазначена лексема становить собою похідний іменник і відрізняється від вищезгаданого відіменникового прикметника АРСТІЙ. Наведене словосполучення необхідно подати в перекладі: «отчий – глас **аріїв**», який відрізняється, як і попередній, від інших інтерпретацій цього місця на дощечці, що подається як «...глас **Орія**» [10, с. 278].

Отриманий висновок узгоджується в цілому з текстом на д. 31, у якому зустрілися зазначені форми з початковим *ар-*. Якщо взяти ці місця в контексті перекладу «Велесової книги», зробленого С. Піддубним, то такий текст буде виглядати таким чином (наша вставка засвідчена в дужках – В. Т.): «Хай святиться ім'я його *Інтра*, бо то є наш Бог серед богів і Веди знає. Тож оспівуймо його...Дитиною прийшов він [із землі арійської] до краю *Інського* і луччого... Тоді наказав отчий – [глас аріїв]» [6, с. 99]. Із такої інтерпретації слів із коренем *ар-* слідує, що із землі арійської вийшов Бог *Інтра* на *Інські* землі (тобто, *Індські, сіндські* – С. Піддубний), які знаходилися в низинах Дону та на побережжі Азовського моря [17, с. 112–115]. Таким чином, *Інтра* прийшов із землі **арійської**, а не землі **оріїв**, які нібито знаходилися в Індії. Сюди слов'яни могли лише пізніше мігрувати, але не були за походженням із цих країв.

Ще одне свідчення наймення *Op* з початковим [a-] зустрічаємо на іншій дощечці /д. 8(27)/ у вигляді ПРАОЦЕМ АРЩЕНСЬКА. Такий словоподіл подає С. Піддубний і перекладає: «хто походить від *отців* і *праотців* арійських». Тут коренева частина має вигляд АРІ-, позакоренева подана у вигляді двох суфіксів та флексії. Така складна структура слова свідчить про відносно пізнє його походження. І дійсно, вміст на цій дощечці відображає події, у яких задіяні *Аскольд, Рюрик*, згадується Київська Русь. Проте згадка про праотців і походження від них згаданих слов'янських князів спричинила вживання відповідної форми з коренем АРІ-, тому зазначений вище переклад, вважаємо, необхідно подати у вигляді «хто походить від *отців* і *праотців* [арійських]».

Аналіз показав, що є потреба говорити про корінь *Op-* з початковим [a-], який тяжіє до імені *арії*, а коренева форма з [o-] позначає старотця *Ора* - першопредка слов'ян. Подальша зміна початкового голосного [a-] в напрямі /o- > /i-/ відноситься до того ж імені, але в мовленні окремих племен, серед них і давньоукраїнського, витворилося [i]. Очевидно, що в тексті чітко розрізняються оніми з коренями *ар-*, *ор-* та *ір-*, із яких перший відноситься до етносу *аріїв*, а інші – до слов'ян, що вийшли із арійської спільноти.

Таким чином, розглянутий нами корінь імені *Op* розвивався в напрямі: іє. **âr-* > псл. [**ar-*] > **ôr-* > слов. *ôr-* > *oir-* > д.укр. *ir-* (наприклад: АРСТІЙ – АРІУВ – ОРЕА – ОІРЯН – ІРЪЙ). У славістиці зазначається, що псл. **ô-* змінилося в [i] через стадію дифтонгу, як це має місце і в текстах «Велесової книги». Більше того, зазначені корені відображають хронологічно різні періоди і мають у собі деривацію смислу: «арій» > «арій-слов'янин» > «слов'янин» > «давньоукраїнець». Як за формою, так і за змістом автор «Велесової книги» досить правильно передав їх вжиток у слов'янських мовах. Отже, усесторонній аналіз фонетичної сторони імені *Op* показав такі його діахронічні зміни, які можна подати в такому хронологічному порядку: іє. *АР- > слов. ОР- > ОІР- > ІР-. Очевидно, найбільш ранньою є форма праотця слов'ян *Op* зі значенням «арій-слов'янин». Про давність цього імені свідчать також композити з відповідним коренем у найменнях слов'янських князів: СВЕНТОРЕ (д. 4-Б), БІЛОЯРЬ (д. 4-В).

У наступній фонетичній позиції похідних форм від імені *Op*, тобто після [p], слідує голосний [-e] або [-i], найуживанішим виступає [-e-] (16 випадків). Наявність [i] свідчить про пом'якшення попереднього приголосного, що дозволяє допустити вживання в імені *Op* різних варіантів [p]: твердого і м'якого [p-p']. Аналіз діалектних особливостей реалізації [p], які іноді відображають і літературну мову, свідчить про наявність у текстовому мовленні слов'ян, відображеного у «Велесовій книзі», двох типів приголосних [p/p']. Такі сонорні можна зустріти в одній і тій же морфемі при порівнянні українських діалектних та літературної форм. Наприклад: гуц. *церькова* – укр. *церква*.

У цілому згідно з пам'яткою «Велесова книга» у варіантах наймення *Op* реалізується форма *ore-*, яка являє собою основу слова. Ця основа засвідчена в текстах у різноманітних варіантах із суфіксами та/або, закінченнями, що відображають різні відмінкові форми однини. Частотна реалізація основи має такий вигляд: у наз. відмінку (9 випадків), род. (11), рідше в дав. (4), знах. (1) та орудн. (1). Аналіз форм перших двох відмінків був проведений

вище, де зазначено, що в закореневій частині наймення *Op* реалізовані в наз. відм. одн. такі сполуки голосних: *-ie*, *-ea*, *-e*, *-eo*, *-ei*, що належать до флексії і тим самим свідчать про реалізацію в текстах «Велесової книги» різних зрізів існування слов'янських діалектів. Водночас флексія має в собі перший голосний *|-i-|* або *|-e-|*, які належить до звуків переднього ряду, перед яким пом'якшувався попередній приголосний. Наступний, кінцевий голосний різний за якістю, – це */-e, -i, -a, -o/*, що утворює в дифтонгоїдній сполуці відмітні її варіанти, серед яких типовим виступає *-ei/-ii*. У цілому наймення *Op* пройшло розвиток: *Op > Orej > Orii*, серед яких останні є похідними від первісно однокореневої форми *Op*. Реальність останньої, на нашу думку, підтверджується у Г.Л. де Боплана, який, описуючи Крим, край Татариї, згадує місто без мурів на перешийку Перекопі, яке татари називають *Op* [Ор] [1, с. 207].

Давнина існування імені *Op* (*Orii*) у слов'янських народів, а також обширні їхні міграції в Європі та Азії спонукають нас до пошуків його свідчень у давніх писемних пам'ятках слов'ян та інших народів. Спільними для них виступають єдині витоки із кореня *ie. *âr-*.

Розгляд наймення першопредка слов'ян *Opa* логічно повинен бути продовжений у пошуках вживання цього ж кореня псл. **ar-/*or-* у писемних свідченнях давнини, насамперед у слов'янських племен. Спорідненим до нього виступає ряд засвідчених у пам'ятках лексем, до яких відносимо насамперед наймення слов'янського храму на о. Рюген у вигляді *Аркона*. Проте наявність назви цього храму у вигляді лат. *Arcona* свідчить, що початкове *ar-* відображає *ie.* варіант початкового голосного, такий ужиток *Аркона* має в собі неслов'янські витоки і показує його запозичення в латинян. Зазначене наймення слов'янського святилища структурно розпадається на дві частини *Ар-кона*, остання з яких виступає у вигляді суфікса, що походить із *ie. *k^wena* зі значенням «один із..., перший». У цілому зазначене наймення має смисл «храм слов'ян». Водночас в одному із словників давнини фіксується також інша назва цього храму у вигляді *Orcan*, а також подібна назва одного із поселень на північній стороні острова Рюген [21, Bd. 25, с. 1750]. У такому вигляді наймення храму з початковим *or-* прямо засвідчує його слов'янську природу. Це храм протиставляється іншому слов'янському святилищу під назвою *Ретра*, що виник пізніше, маючи в назві суфікс *-тра* «два, другий». Одна і друга назви храмів мають у собі корінь */or-/* та його метатезу */re-/*, типову для сонорних, маючи смисл «слов'янський (храм)».

Висновки. Зроблені вище в ході викладу статті висновки дозволяють ще раз акцентувати увагу читача на походженні слов'ян і їхніх давніх племен як *руськолани*, *боруси* та *руси* від «першопредка *Opa*». У наступній публікації будуть розглянуті племена, з якими зустрічалися *руси* згідно з текстами «Велесової книги».

Література:

1. Боплан де Г.Л. Описание Украины / Г.Л. де Боплан ; пер. с франц. З.П. Борисюк. – М., 2004. – 576 с.
2. Велесова книга : зб. праукр. пам'яток I тис. до нової доби – I тис.

3. нової доби / в ритм. пер. Б. Яценка. – К. : Велес, 2003. – 108 с.
3. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1966. – 596 с.
4. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О.С. Мельничук. – К. : Наукова думка 1982–. – Т. 1. – 1982. – 632 с.
5. Иванов В.В. Исследования в области славянских древностей / В.В. Иванов, В.Н. Топоров. – М. : Наука, 1974. – 342 с.
6. Хоругин И. Влескнига: научно-популярное издание / И. Хоругин ; переклад, примітки та коментарі С. Піддубного. – 2 вид., уточнене, розширене. – Голованівськ, 2010. – 340 с.
7. Кондрашов Н.А. Славянские языки : учебн. пособие для студентов / Н.А. Кондрашов. – 3-е изд., перераб и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 239 с.
8. Крамер С.Н. История начинается в Шумере. / С.Н. Крамер. – М. : Наука, 1965. – 257 с.
9. Левицький В.В. Історія німецької мови : [навч. посібник] / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 216 с.
10. Лозко Г.С. Велесова Книга – Волхонник : [наукове текстологічне дослідження] / Г.С. Лозко. – Вінниця : Континент-Прим, 2007. – 520 с.
11. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс ; відп. ред. П.Ю. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1990. – 168 с.
12. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе ; пер. с фр. ; общ. ред. С.Б. Бернштейна. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 2001. – 500 с.
13. Свєточєва С.М. Лексико-семантичний аналіз божества Один (на матеріалі «Старших Едд» і давніх англійських текстів) // Науковий вісник Херсонського державного університету : збірник наукових праць. Серія «Лінгвістика». – Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. – Вип. 11. – С. 165–171.
14. Семеренья О. Введение в сравнительное языкознание / О. Семеренья ; пер. с нем. Б.А. Абрамова. – М. : Прогресс, 1980. – 408 с.
15. Словник античної міфології / уклад. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. – К. : Наукова думка, 1989. – 240 с.
16. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Руси: походження назв України і Русь : [монографія] / В.Г. Таранець. – Вид. 2-е. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 296 с.
17. Таранець В.Г. Українці: етнос і мова : [монографія] / В.Г. Таранець. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2013. – 364 с.
18. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов ; переклад з англ. : С. Вакуленко, А. Даниленко. – Х. : Акта, 2002. – 1066 с.
19. Aitzemüller R. Altbulgarische Grammatik als Einführung in die Slawische Sprachwissenschaft / R. Aitzemüller. – U. W. Weiher : Freiburg i Br., 1978. – 253 s.
20. Edda, die Göttersagen, Heldensagen und Spruchweisheiten der Germanen (in Übertragung von Karl Simrock). – 2. Auflage. – Berlin : Verlag Neues Leben, 1988. – 296 s.
21. Zedler J.H. Großes vollständiges / J.H. Zedler // Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste. – Leipzig ; Halle, 1732–1750.

Таранец В. Г. Велесова книга (историко-лингвистическое исследование). Часть 2.

Аннотация. В статье рассматривается происхождение имени праотца славян *Opa*, распространение корня *or-* в других онимах, отмеченного как славянский признак по отношению к *ie. *ar-*.

Ключевые слова: славяне, Велесова книга, першопредок *Op*, происхождение имени, развитие *ie. *âr-* > псл. **or-*.

Taranets V. Veles Book (historical-and-linguistic study). Part 2

Summary. The article considers the origin of the name “Or”, the forefather of Slavic people, and the use of the Slavic root OR- in other names, as opposed to the Indo-European root *AR-.

Key words: Slavs, Veles Book, forefather Or, name origin, development IE **âr-* > Proto-Slavic **or-*.